

TOMISLAV, PRVI KRALJ HRVATSKI.

Sačuvao nam se pouzdan dokaz, da je godine 914. u dalmatinskoj Hrvatskoj vladao ban Tomislav. Stari naš hrvatski ljetopisac pop Dukljanin ističe, da je Tomislav bio mlad i junačan vladar. Nije nam ipak poznato, u kakvom je srodstvu bio Tomislav s prijašnjim banovima dalmatinske Hrvatske. Da je Tomislav bio mudar i ugledan vladar, dokazuje već to, što je upravo on prvi ujedinio sve zemlje hrvatske. Evo, kako je do toga došlo:

Madžari su početkom 10. vijeka silovito prodirali u susjedne zemlje. Naravno da nije bila pošteđena ni posavska Hrvatska. Ovuda su Madžari polazili i u Italiju, kamo tolike sredovječne narode vuče želja za plijenom. Sred takovih prilika nastade potreba, da posavska Hrvatska potraži savez s kojom drugom državom. Ona je za bana Braslava priznala vrhovnu vlast Njemačke, da bude imala moćnu zaštitu. No u Njemačkoj početkom 10. vijeka vlada Ljudevit Dijete (god. 900.—

911.), koji ne može braniti ni svoju državu. Madžari su naime god. 907. kod Požuna do nogu potukli Nijemce. Da se laglje brane od Madžara, stvaraju Nijemci posebne vojvodine (Švapska, Bavarska, Lotaringija, Franačka i Saska). Iza smrti pak Ljudevitove porodi se u Njemačkoj gradjanski rat. Jedni su Nijemci za kralja izabrali Konrada I., a drugi Henrika I. Takova dakle Njemačka nije mogla k sebi privlačiti posavske Hrvate. Zato se ovi iza smrti Braslavove sklonu pod zaštitu junačkoga bana Tomislava.

Vladajući odsada čitavom Hrvatskom od Drave i Dunava do Jadranskoga mora, postade ban Tomislav moćan vladar. Velika bijaše vojnička snaga tadašnje Hrvatske. O tomu pripovijeda nam Tomislavov savremenik: bizantinski car Konstantin Porfirogenet. Hrvatska diže — veli Konstantin — 60.000 konjanika i 100.000 pješaka. Na moru ima 80 velikih brodova, na svakomu do 40 ljudi, a 100 manjih brodova, na svakom 10 do 20 ljudi.

Osobito nas iznenadjuje velik broj konjanika hrvatskih. Da to uzmognemo rastumačiti, treba razmotriti starije doba povijesti hrvatske. Od polovine naime 7. vijeka do konca 8. vijeka vode Hrvati mnoge i krvave ratove s Avarima. Pošto su Avari bili konjanici, morahu se i Hrvati boriti na konjima.

Tako se u Hrvatskoj razvilo konjaništvo bolje, nego li u zapadnim zemljama, gdje su nekada Germani bili boj s rimskim legijama, a ove bijahu pješačke. — Lako su Madžari na brzim konjima svojim provaljivali u Njemačku, Italiju i Francusku, gdje nije bilo konjanika, koji bi Madžare sustavili na putu. No u Hrvatskoj dočekivao ih je hrabri ban Tomislav s istom silom. Zato Madžari nijesu mogli osvojiti Hrvatske. Narodni naš ljetopisac pripovijeda nam, da je Tomislav imao s Madžarima mnoge bojeve, ali da je uvijek ostao pobjednikom. Madžari su počevši od godine 898. češće provaljivali u Italiju, da plijene ovu bogatu zemlju. Zadnje takove provale spominju se god. 919. i 924. Ovih je godina već u Hrvatskoj vladao ban Tomislav. Pošto su pak Madžari u Italiju provaljivali preko Hrvatske, moglo je spomenutih godina doći do borbe između njih i Tomislava. Nije ipak isključeno i to, da su Madžari kojiput provalili izravno u Hrvatsku, kada se godine 934. usudiše preko Bugarske prodrijeti sve do Carigrada.

Veća pogibelj zaprijeti banu Tomislavu s istočne strane. Bugarski naime car Simeon Veliki (vladao god. 893.—927.) htjede osvojiti čitav poluotok balkanski. (Tadašnja Bugarska bijaše mongolska, a ne slavenska država). Simeon je potresao carstvom bizan-

tinskim, razbivši Grke god. 917. u krvavoj bici na rijeci Aheloju. Otkidajući komad po komad carstva bizantinskoga, prisili Simeon napokon cara Konstantina Porfirogeneta, da sebi traži saveznike. Konstantin imenuje bana Tomislava svojim namjesnikom u bizantinskoj Dalmaciji, da time sebi osigura njegovu pomoć u ratu sa Bugarima. Tako se evo latinski gradovi: Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Osor, Krk i Rab sjediniše s ostalom Hrvatskom. U savez sa carem bizantinskim udje i srpski veliki župan Zaharija, premda ga je sam car Simeon godine 923. učinio vladarem srpskim.

Ovaj savez doista je carstvo bizantinsko spasio od propasti. Car Simeon dodje naime god. 923. s velikom vojskom pred Carigrad, da ga osvoji. Istodobno doznade Simeon, da mu se iznevjerio Zaharija. Zato pošalje drugu vojsku bugarsku u Srbiju s nalogom, neka Zahariju zbaci s prijestolja. No Zahariji pobjeđe za rukom, te je Bugare potukao. Uhvaćenim vojvodama bugarskim dade Zaharija odsjeći glave, pa ih pošalje u Carigrad. — Doznajući za ovu nesreću, odluči Simeon, da će se Zahariji ljuto osvetiti. On je i onako vidio, da Carigrada ne će moći osvojiti bez brodovlja, koje bi grad opsjedalo s morske strane. Mislio je i na to, da ne bi možda Hrvati i Srbi provalili u Bugarsku, dok on bude

boravio pred Carigradom. Zato Simeon sklopi s carem bizantinskim primirje (9. rujna 923.), te napusti dalnju opsadu Carigrada. Na proljeće g. 924. pošalje Simeon svoju vojsku na Srbiju. Kad je Zaharija doznao, kolika se vojska na njega sprema, pobjegne u Hrvatsku k svome savezniku Tomislavu. Mnogi se Srbi zakloniše pred Bugarima u južne hrvatske oblasti (u Duklju, Travunju i Zahumlje); druge pak Srbe odvedoše Bugari u ropstvo.

Simeon se bojao, da će se Zaharija s preostalim Srbima iz Hrvatske vratiti u Srbiju čim Simeon sebi zaveže ruke novim ratom sa carstvom bizantinskim. Uz to je želio, da se hrvatskomu banu Tomislavu osveti, što je pod svoju zaštitu uzeo Srbe i Zahariju. Zato Simeon još iste godine 924. sastavi novu vojsku, te ju pošalje na Hrvatsku. Bugare je vodio Alogobotur. Tomislav je vidio, kolika mu pogibelj prijeti. Da od Hrvatske okloni nesreću, koja je zadesila Srbiju, sa bere Tomislav sve Hrvate, pa ih povede protiv Bugara. Alogobotura stiže ljut poraz, te se morade vratiti u Bugarsku.

Sada je Tomislav bio na vrhuncu svoje slave i moći. On je toli sjajno odbio Simeona, komu nije moglo odoljeti carstvo bizantinsko! Je li dakle čudo, ako je u narodu hrvatskom zavladao silno oduševljenje za To-

mislava? Hrvati su iskreno štovali bana Tomislava, koji je ujedinio sve zemlje hrvatske, te ih onda sretno i obranio. To bijaše najzgodniji čas, da se banovina proglasi kraljevinom, a Tomislav da dobije kraljevsku čast. Da se to nije dogodilo kasnije, dokazuju spisi prvoga sabora splitskoga. U ovim naime spisima papa god. 925. već naziva Tomislava kraljem hrvatskim. Krunu i druge znakove krunidbene dobio je Tomislav po svoj prilici iz Rima. Ondje je naime vladao papa Ivan X. (god. 913.—928.), koji je nekoliko godina prije toga poslao krunu i Simeonu Velikom. Da Tomislav nije krunu primio iz Carigrada, vidi se već po tomu, što ga njegov savremenik — car Konstantin Porfirogenet — u svojim spisima ne priznaje kraljem. Kod krunisanja kralja Tomislava zastupahu papu valjda njegovi poslanici jadrinski biskup Ivan i prenestinski biskup Leo. Tako naime tvrdi domaći ljetopis popa Dukljanina, te mi doista spomenute biskupe nalazimo nekako u isto vrijeme u Hrvatskoj. Ovi su biskupi Tomislava po svoj prilici pozvali za kralja, da mu tako podadu biljeg posvećene vlasti kraljevske. — Po ljetopisu popa Dukljanina držimo, da se krunidba obavila na polju Duvanjskom u današnjoj zapadnoj Bosni. Ovo se polje tada nalazilo nekako u sredini prostrane države hrvatske,

a vrlo je zgodno za takovu svečanost. Kod krunisanja se naime vazda sabire čitava vojska s velikašima i dostojanstvenicima (biskupi i župani). Za toliki pak broj ljudi nema mjesta u sredovječnim gradovima, koji su redovito maleni i utvrđeni. Spomenuti već ljetopis veli, da se poslije krunisanja držao i sabor na Duvanjskom polju. I to odgovara tadašnjim prilikama, a bez dvojbe bijaše dosta toga, što se moralo urediti na saboru, jer je trebalo provesti neke reforme u novome kraljevstvu.

Istodobno, kad je Tomislav zavladao bizantinskom Dalmacijom, dodje po drugiput do jedinstva u crkvi kršćanskoj. To bijaše djelo bizantinskoga cara Porfirogeneta, koji se nadao papinoj pomoći u borbi sa bugarskim carem Simeonom. Sada počnu i biskupi dalmatinski tražiti ona prava, koja uživahu prije svoga priključenja grčko-istočnoj crkvi. Oni su naime pretrpjeli veliku štetu radi toga, što g. 877. ostaviše papu, jer im je ninjski biskup preoteo duhovnu pastvu u dalmatinskoj Hrvatskoj. Zato počnu biskupi dalmatinski zahtijevati, neka se hrvatska biskupija u Ninu ukine, jer da nije postojala u prijašnja vremena. Uz to nastojahu, da se u Hrvatskoj prestane služba božja služiti jezikom slavenskim, jer da se Bog smije sla-

jom počastili: hrvatski kralj Tomislav, zahumski ban Mihajlo Višević, te mnogi velikaši hrvatski. Zapisnik ovoga sabora dokazuje, da su njemu prisustvovali takodjer srpski velikaši. To su oni Srbi, koji se zajedno sa Zaharijom god. 924. pred Simeonom Velikom zakloniše u Hrvatsku. Srpski su velikaši po svoj prilici boravili na dvoru kralja Tomislava kao gosti njegovi. Pošto je pak u ono doba već bilo uspostavljeno crkveno jedinstvo, mogli su i srpski velikaši doći na sabor splitski. Svjetovna se gospoda nije su miješala u rasprave saborske. Isto je vrijedilo i za prisutne svećenike (latine i glasgoljaše), izuzveši možda opate. Sačuvani spisi vele, da je to bio »vrlo sjajan sabor«.

Na saboru stvoreno je 15 zaključaka, od kojih nas zanimaju samo 1., 3., 10., 11. i 12. zaključak. O njima se naime povelja živahna rasprava, dočim su drugi zaključci stvoreni valjda jednoglasno. — Prvi zaključak proglašuje nadbiskupa splitskoga »primasom« crkve hrvatske. On će kao takav posvećivati ostale biskupe hrvatske i sazivati ih na crkvene sabore. — Treći zaključak određuje, da nijedan biskup ne smije prekoračiti granice biskupije svoje; svaki smije upravljati samo svojom biskupijom, te jedino u njoj rediti svećenike i posvećivati nove crkve. Ovaj zaključak bijaše naperen protiv bis-

kupa ninskoga Grgura, koji je kao »biskup Hrvata« preteo latinskim biskupima gotovo svu duhovnu pastvu. — Deseti članak zabranjuje biskupima u crkvi promicati slavenski jezik. Redovnici i klerici mogu doduše Bogu služiti jezikom slavenskim; ali im nijedan biskup ne smije u svojoj crkvi dopustiti, da služe svetom misu. No biskupi su valjda i sami uvidjeli, da se ovaj zaključak ne bude mogao provesti, jer ogromna većina svećenika služi svetom misu jezikom slavenskim. Zato je sabor tomu zaključku stavio ovaj dodatak: Ako bi se pokazalo pomanjkanje latinskih svećenika, tada mogu biskupi od pape zamoliti dozvolu, da svetom misu služe slavenski svećenici.

Posve je razumljivo, da se biskup Grgur borio proti ovim ustanovama, jer su one vrijedjale prava njegova. On se mogao pozvati na pismo, što ga je papa Ivan VIII. god. 879. pisao Teodoziju, izabranom biskupu ninskomu. Ovim je pismom spomenuti papa učinio Teodozija prvakom narodne crkve hrvatske, jer ga je podložio izravno rimskoj stolici. Zato i nije biskupa Teodozija posvetio nadbiskup splitski, nego sam papa Ivan VIII. Prema tomu nije pravo, da Grgur, kao nasljednik Teodozijev, bude odsada podložan splitskome nadbiskupu. Slavensku pak službu božju odobrio je papa Ivan VIII.

Medjutim je borba Grgura ninskoga bila uzaludna u saboru, gdje su latinski biskupi i opati činili većinu. Valjda je Grgur tečajem rasprave izjavio, da njega ne će vezati 1. zaključak. Zato sabor 11. zaključkom određuje: »Biskup Hrvata (t. j. Grgur ninski) mora se pokoravati nadbiskupu naše crkve, kao što i mi svi drugi.« — Ipak su latinski biskupi i opati bili u strahu, da i kralj Tomislav misli poput biskupa Grgura. Bojahu se Latini, da kralj i velikaši hrvatski ne bi osujetili neke zaključke sabora splitskoga. To bijaše povodom, da je stvoren 12. zaključak, koji glasi ovako: »Ako bi kralj i gospoda hrvatska željeli, da svomu (t. j. ninskomu) biskupu podlože sve biskupije, koje se nalaze unutar medja naše (t. j. splitske) metropolije, — ne će nijedan od nas (biskupa) po čitavoj zemlji njihovoj krstiti ili crkve posvećivati ili svećenike rediti... Račun o svemu, što će uslijed toga trpjeti crkva kršćanska, dat će Bogu kralj (hrvatski) i biskup njegov; naša je savjest čista pred Bogom.«

Splitski svećenik Petar odnese zaključke ovoga sabora na potvrdu papi. No u Hrvatskoj nastade veliko nezadovoljstvo zbog već spomenutih zaključaka. Protiv njih prizove ninski biskup Grgur na samog papu Ivana X. Možda je to isto učinio takodjer kralj Tomislav. Tako možemo sebi tumačiti, što sada

popušta inače odlučni papa. Papa naime potvrđuje samo one zaključke, u kojima su latinski i hrvatski prelati bili složni. Da se pak riješe prijeporna pitanja pozivlje papa u Rim biskupa Grgura i nadbiskupa Ivana; ovaj može mjesto sebe poslati kojega područnoga biskupa.

Spor između nadbiskupa splitskog i biskupa ninskog potrajao je do god. 928. Prije toga stigla je smrt (27. svibnja 927.) cara Simeona. Njega je naslijedio njegov sin Petar. Sada se Tomislav počne spremati za provalu u Bugarsku. Ovo je dočuo papa Ivan X. Papa se pobojavao, da ne bi uslijed trvenja nastradala i Hrvatska i Bugarska, što bi moglo biti od koristi jedino carstvu bizantinskomu. Zato papa šalje u Hrvatsku svoje poslanike: biskupa Madalberta i vojvodu Ivana od Kume, koji će Tomislava izmiriti s Petrom. — Prigodom sklapanja toga mira sigurno se Tomislav zauzeo takodjer za Srbe. I doista počnu se poslije toga u opustošenu Srbiju vraćati Srbi iz Hrvatske i Bugarske, te je Česlav obnovio državu srpsku. Ipak je još dosta Srba ostalo u južnoj Hrvatskoj, osobito u Duklji (današnja Crna Gora).

Kad je taj mir doista bio utvrđen, lati se biskup Madalbert i drugoga posla; da naime izravna spor između biskupa Grgura i nadbiskupa Ivana. U tu svrhu sazove biskup Ma-

dalbert god. 928. drugi crkveni sabor. I na taj sabor dodju u Split biskupi dalmatinski, zatim biskup Grgur, kralj Tomislav i velikaši hrvatski. Srpskih velikaša nije više bilo na drugomu saboru splitskomu. Na tome saboru dodje izmedju Latina i Hrvata do nagode. Latini su naime prestali zahtijevati, neka se ukine slavenska služba božja; Hrvati pak priznadoše prvenstvo nadbiskupa splitskoga. Ponovno se stvorio zaključak, da nijedan biskup ne smije u duhovnoj pastvi zalaziti u tudju biskupiju. Istraživanjem se dokazalo, da su od starine u Dalmaciji postojale samo biskupije: u Zadru, Rabu, Krku, Osoru, Skradinu, Duvnu, Stonu, Dubrovniku i Kotoru. Ove se biskupije i nadalje moraju pokoravati nadbiskupu splitskomu. Dokazalo se i to, da je nekada u Ninu bio samo nad-svećenik, koji se pokoravao biskupu zadarskomu. Zato se ninska biskupija mora ukinuti, njezin pak biskup Grgur može se smjestiti u Skradinu, Sisku ili Duvnu. Ova su mjesta dobro naseljena, te imaju mnogo svećenika i vjernika; osim toga dokazano je, da su u Skradinu, Sisku i Duvnu nekada bila sjela biskupije. Sabor je biskupu Grguru ostavio na volju, da sebi odabere jednu od ovih biskupija ili makar sve tri. Time su valjda latinski biskupi htjeli, da Grguru nadoknade

štetu, koja ga je snašla, kada se morao odreći datadašnje velike duhovne pastve.

Novi papa Leo VI. potvrdi god. 928. sve zaključke ovoga drugoga sabora splitskoga. Samo je biskupu Grguru zapovjedio, da se ima zadovoljiti skradinskom biskupijom. Podjedno mu zaprijeti izopćenjem iz crkve, ako bude dirao u tudje biskupije. Papa naime piše ovako: »Grguru pako, koji je za nepovoljnih i zlih vremena postao biskupom u zemlji Hrvata, zapovijedamo, da bude biskupom jedino u skradinskoj biskupiji; u tudje biskupije neka više ne dira, jer kad bi to činio, znajte, da bih ga ja odmah izopćio iz crkve.«

* * *

Iza godine 928. nestaju u povjesnim izvorima vijesti o hrvatskom kralju Tomislavu. Ipak je posve sigurno, da članovi njegove obitelji vladaju u Hrvatskoj i kasnije sve do godine 1090.

Hrvatski je narod godine 1925. proslavio tisućgodišnjicu kraljevstva hrvatskoga. S mnogo ljubavi spominjao je narod hrvatski kralja Tomislava, koji je sve hrvatske zemlje ujedio u moćnu državu, te ih sretno obranio od tadašnjih silnih susjeda Mađžara i Bugara. Hrvati su prvi od svih Slavena uzdigli svoju državu na čast »kraljevine«, što

je u ono doba značilo potpunu neodvisnost. Češka je kraljevinom postala tekar godine 1158., slavenska Bugarska godine 1186., Srbija godine 1222., Poljska godine 1295., a Rusija 1547. (Pripadom spominjem, da Bugarska i Rusija nijesu uzele naziv »kraljevina«, nego »carevina«, ali na istoku pojam »car« znači ono dostojanstvo, što je na zapadu izrečeno oznakom »kralj«. Kad je dakle srpski kralj Dušan Silni osvojio neke bugarske i bizantinske zemlje, proglasio se g. 1346. po istočnom običaju »carem srpskim, grčkim i bugarskim«.).

Dr. Rudolf Horvat